

SOTSIOLOGIYA KECHA VA BUGUN

O'rinboyeva Sevinch Shavkat qizi

“Berdaq” nomidagi Qoraqalpoq Davlat Universiteti Tarix fakulteti

Sotsiologiya yo'nalishi 2-kurs talabasi.

E-mail: orinboyevasevinch21@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14580146>

Annotatsiya. Mazkur maqolada sotsiologiya yo'nalishining paydo bo'lishi va uning to hozirgi kungacha qanday rivojlanganligi haqida. Sotsiologiyaning hozirgi kunda qay darajada tarraqiy etganligi haqida bayonot qilinadi.

Kalit so'zlar: Sotsiologiya, antik dunyo sotsiologiyasi, klassik sotsiologiya, O. Kont, zamonaviy sotsiologiya, sotsiologik tadqiqot, G. Zimmel, zamonaviy ko'zqarashlar.

SOCIOLOGY YESTERDAY AND TODAY

Abstract. This article is about the emergence of the sociology direction and how it has developed to this day. It states how much sociology has developed today.

Keywords: Sociology, sociology of the ancient world, classical sociology, O. Comte, modern sociology, sociological research, G. Simmel, modern views.

СОЦИОЛОГИЯ ВЧЕРА И СЕГОДНЯ

Аннотация В данной статье описывается возникновение области социологии и ее развитие до наших дней.

Ключевые слова: Социология, социология древнего мира, классическая социология, О. Конт, современная социология, социологические исследования, Г. Циммель, современные перспективы.

Sotsiologiya fanining rivojlanishi qadimgi antik davrlardan boshlandi. Antik dunyo sotsiologiyasi jahon sotsiologiya maktabining nazariy-psixologik asosi va unga uzluksiz ilhom beruvchi bebaho me'ros boyliklari bo'lib hisoblanadi.

Antik dunyo sotsiologiyasining o'zi yuzaga kelgan davrdagi sotsial sistema va tartiblari, davlat va jamiyat qurilishi, shu sistemalardagi shaxslarning o'rni va roli, siyosiy va manaviy turmush protsesslari aniq va real dalillovchi sifatida juda kuchli saboq bo'lib hisoblanadi. Antik davr sotsiologiyasining birinchi namunalari Kichik Osiyoning g'arb taraflari Ioniya elidagi shaharlarda yashovchi greklar tomonidan dunyoga keltirildi. Antik dunyo sotsiologiyasining paydo bo'lishi hamda rivojlanish tendensiyalari o'zgachaliklaridan kelib chiqqan holda uni shartli ravishda guruhlarga bo'lish mumkin.

1. Eng qadimgi grek sotsiologiya maktabi. Bu guruhga eramizdan oldingi XII asrda yashab mehnat qilgan Gomerdan boshlab eramizdan oldingi VI asrgacha xizmat qilgan Milet maktabi vakillari hamda Gretsiyaning turli shaharlarida yashab harakat qilgan Ksenofan Pifagorning sotsiologik ko'z qarashlarini kirishi mumkin.¹

2. Grek demokratiyasi rivojlanish davri sotsiologiyasi. Bu bosqichda jamiyattanuvchilar ya'ni jamiyatshunoslar qatoriga Geraklit, Parmenid, Zinon, Empidoki, Anoksagor, Prtagor, Gariy va boshqalari keltirish mumkin.

¹ Belanovskiy S.A. Metod fokus-grupp. -M.: Magistr, 1996

3. Antik dunyoning „oltin davri”. Bu davrdagi sotsiologik koʻz-qarashlarni ilgari surgan olimlar qatoriga insoniyatning ulkan donishmandlari Sokrat, Levkipp, Demokrit, Platon, Aristotel va boshqalarni kiritish mumkin.

Bu davrda Aristotel oʻz davridagi bor boʻlgan strafikatsiyali yaʼni sotsiologik qatlamlashish tartiblarini qoʻllab-quvvatlashdi. Aristotel komil inson, komil fuqaro, adolatli mamlakat, tomonidagi koʻz qarashlarni ilmiy asoslashga intildi. Komil inson tarbiyasi shaxsning oʻz davlatiga boʻlgan katta vatanparvarligi, oʻz ijtimoiy-siyosiy tuzimiga sodiqligini shakllantirishdan boshlanadi. Komil fuqaro tarbiya boʻlsa har taraflama shakllangan davlat qoidasini yuzaga keltirishdan boshlanadi.

Demak komillik sistemasidagi „mamlakat-fuqaro-inson” qoidasi Aristotelning davlat va jamiyatni yetishtirishdan iborat sotsiologik konsepsiyasini paydo qildi. U jamiyat aʼzolarining maʼnaviy-ideologik tarbiyasi masalasida umumiy mamlakat tarafida turdi. Jamiyatning tarbiya vazifasi individual shaxlar yoki ayrim guruhlar qoʻliga topshirib qoʻymasligi lozim. Aristotel davlat va jamiyatning ideal maqsadlari bir qoʻl ostida, umumiy boʻganligi sababli va mazmunli asosi bir xil boʻlgan tarbiyaviy sistema ishga tushishi kerak deb hisoblaydi.²

Shu tariqa sotsiologiya rivojlana boshlaydi. Sotsiologiya zardushtiylikning muqaddas kitobi “Avesto”, shuningdek Konfutsiy, oʻzbek namoyondalarining yaʼni Al-Farobiy, Abu Rayhon Beruniy, Ibn Xaldun, Ibn Sino, Yusuf Hos Xojib kabi buyuk allomalarning asoslari orqali rivojlana boshlaydi.

Keyinchalik sotsiologiya fan sifatida rivojlana boshlaydi. Sotsiologiya fan sifatida rivojlana boshlaydi. Sotsiologiyani “Nazoratga asoslangan fan darajasiga” koʻtarish talabini fransuz utopsiti Sen-Simon, Sharl Fure va Robert Ouenlar olga surgan. Ular XVIII asr 2-yarmida bu fanning ayrim masalalariga oʻz fikr-mulohazalarini bildirgan.

Sotsiologiyaning fan sifatidagi asosiy rivojlanish bosqichlari: klassik, klassik emas, marksislik va XX asr Amerikalik sotsiologiyasi kabi boʻlimlarga boʻlinadi. Bulardan birinchisi klassik sotsiologik koʻz qarashlarga Nemis klassik falsafasida sotsial rivojlanish teoriyasi olgʻa surildi. Nemis klassik falsafasining asoschilaridan biri sifatida tan olingan. I.Kant (1724-1804) dialektika idealarini qayta tiklagan faylasuf hisoblanadi. U aytadiki falafaning borliq, etika va din kabi masalalari bilan shugʻullanishdan oldin insonning bilish imkoniyatlarini aniq olish kerak deydi.³

Klassik sotsiologik koʻz-qarash bilan yana G.F.Gegel, I.Feyerbax, O.Kont kabi olimlar shugʻullangan. O.Kont (1798-1857) fransuz faylasufi fikricha sotsiologiya pozitiv maʼno-mazmunga ega ilim boʻlib hisoblanadi deydi. O.Kont tarafidan 1839-yili “Pozitiv falsafa kursi” asarining uchinchi tomi bosmadan chiqadi va uning natijasida birinchi marta u jamiyatni ilmiy asosda oʻrganish sifatida sotsiologiya terminini qoʻllaydi va bu sotsiologiyaning shakllanishi va rivojlanishiga olib keladi. Shundan soʻng sotsiologiya sotsial aloqalarni nazariy analiz qilib, sotsiologik faktlarning empirikalik izlanishlari bilan qoʻshib boradigan mustaqil fanga aylandi.

² Bondarenko A.G. Sociologicheskoe issledovanie: metodika oprosa. -Volgograd: Politexnik, 2006

³ Istoriya sociologicheskix ucheniy: Drevniy Vostok. M., 1950. B. 230.

O.Kont “Har qanday bilim tafakkurning mevasi bo’lib hisoblanadi va u insoniyat manfaatlariga xizmat qilishi kerak, yoki bu bilimlardan yomon niyatli maqsadlarda foydalanilsa, jamiyatga kata zarar keltiradi” - degan edi.⁴

Klassik emas sotsiologik ko’z-qarashlar sotsiologiyani klassik emas turi nemis faylasufi, sotsiologi Georg Zimmel (1858-1918) va Maks Veber (1864-1920)lar tarafidan ishlab chiqilgan. Bu metodologiya asosida jamiyat va tabiat qonunlarining butunlay qarama-qarshi ekanligi tushunchasi yotadi.

Zimmelning aytishicha:

a)umumiy sotsiologiya- har xil ijtimoiy fanlarni dasturiy predmetlar doirasini,qonunlarini aniqlaydi.

b)sotsiologiyani formalarini tasvirlydi.

d)sistemalashtirish-konkret haqiqiy ya’ni formal sotsiologiya bo’lib hisoblanadi deydi.

Zimmelning fikricha “Sotsiologiya individual jamiyatlilik fanlarni bilish teoriyasi” deydi⁵

Maks Veber esa Dilteyning antinaturalizmiga qo’shiladi. U insonning ongli odamzot ekanligini hech bir tarixchi sotsiolog yoki ekonomist bekorlay olmasligini tasdiqlaydi.

Umumiy aytganda G.Zimmel va Maks Veberlar sotsiologik bilimlarning predmeti sifatida „jamiyat”, “xalq”, “insoniyat”, “jamiyatchilik” kabi tushunchalarini bekorlagan. Ular sotsiologik izlanish predmeti faqat “indivd” bo’lishi kerak deb hisoblaydi.

Marksistlik sotsiologiya ta’limoti. Bu ta’limotda K.Maks (1818-1883) va F.Engels (1820-1895)larning jamiyat haqidagi materialistik ta’limoti sotsiologiyani klassik va klassik emas taraflarining o’zgacha sintezi sifatida paydo bo’ladi. Marksizmda sotsiologiya predmeti jamiyatning asosiy rivojlanish qonunlarining, uning ijtimoiy birlashmalari va institutlarini o’z ichiga oladi deydi.

Shundan keyin zamonaviy AQSH sotsiologiyasi rivojlana boshlaydi. XX asrning 20-30-yillarida empiric sotsiologiyani aniq rivojlanishini anglatuvchi ko’p qirrali amaliy izlanishlar keng amalga oshirildi. Empirik sotsiologiyani rivojlanishining markazi Chikago universiteti bo’ldi. Bu empiric yo’nalishlar konkret holatda odamlarning turmush tarzini izlanishga qaratilgan edi. Masalan empirik sotsiologiyani asoschilari deb hisoblanadigan U.Tomas va F.Znanetskiy lar bu tomli “Polsha dehqoni Yevropada va Amerikada” degan asarida AQSHga qo’shib kelgan polyak dehqonlarining umrini to’liq analizlagan. Bunda ular dalil bo’ladigan buyimlardan shaxsiy hujjatlardan 28 polyak oilasining yakkaxat almashishlaridan, ayrim insonlarning hayotidan anketalar va shu kabi bir qancha materiallardan keng foydalangan.

XX asrning 20-yillaridan boshlab Amerikalik shtatlari jahon sotsiologiyasi rivojlanishida quyidagi faktorlar ahamiyatli rol o’ynaydi. Kapitalizmning yuqori bosqichga o’sishi, Yevropada mumtoz kurashning kuchayishi natijasida paydo bo’lgan ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy qarama-qarshi liklarni yechishga qaratilgan empirik izlanishlarning keng ko’lamda topganligi AQSHda sotsiologiyani ilm sifatida jadal rivojlanishiga sabab bo’ldi. Bu yerda sotsiologiya dastlab universitet fani sifatida shakllandi.

⁴ **Kak provedi sociologicheskoe issledovanie / Red. M.K. Gorshkov, F.E. Sheregi. -M., 1990.**

⁵ Kravchenko A.I. Sociologiya. -M.: «PERSE-Logos», 2006.

1892-yili jahonda birinchi marta Chikago universitetida sotsiologiya kafedrası ham fakulteti ochildi. 1901-yil sotsiologiya 169 universitet kollejlarda fan sifatida o'qitiladigan bo'lsa XX asr 80-yillarning oxiriga kelib 250 taga yetdi.⁶

Zamonaviy jamiyatda sotsiologiya.

Har bir fan sohasi mazmuni, nazariyalari tizimi, qonunlari, kategoriyalari, tamoyillari va boshqalarda ochilgan predmetga ega va amaliyotga nisbatan maxsus funktsiyalarni bajaradi, ijtimoiy munosabatlarning ma'lum bir sohasini, muayyan hodisalarni, jarayonlarni, umuman olganda, o'rganadi. - hamma narsa jamiyat.

Fanning predmeti, mazmuni va vazifalari o'rtasida ma'lum bir o'zaro bog'liqlik mavjud.

Jamiyat hayotining har bir bosqichida umuman insonparvarlik bilimlari va uning alohida tarmoqlariga yangi talablar qo'yilishi amaliyot ehtiyojlaridan kelib chiqadi. Ammo zamonaviy jamiyat turli boshqaruv mexanizmlari, davlat institutlari va tuzilmalari, siyosatning ijtimoiy sohalari, iqtisodiyotning mexanik birikmasi emas, balki butun bir narsadir. Jamiyatni har tomonlama o'rganuvchi bilim sohasiga ehtiyoj bor. Bunday fan sotsiologiya - jamiyat haqidagi fandir.

Hozirgi zamon sotsiologiyasining mohiyati. "Sotsiologiya" atamasi lotincha "societas" (jamiyat) va yunoncha "hoyos" (so'z, ta'limot) so'zlaridan kelib chiqqan. Bundan kelib chiqadiki, "sotsiologiya" so'zning tom ma'nodagi jamiyat haqidagi fanidir.

Hozirgi zamon sotsiologiyasi o'zining predmeti va rolini turlicha tushuntirib, sotsiologiya nima degan savolga turlicha javob beradigan ko'plab oqimlar va ilmiy maktablardan iborat.

Jamiyat haqidagi fan sifatida sotsiologiyaning turli ta'riflari mavjud.

"Qisqacha sotsiologiya lug'ati" sotsiologiyaga jamiyat, ijtimoiy munosabatlar va ijtimoiy jamoalarning shakllanishi, faoliyati va rivojlanishi qonuniyatlari haqidagi fan sifatida ta'rif beradi. "Sotsiologik lug'at"da sotsiologiyaga ijtimoiy jamoalar va ijtimoiy jarayonlarning rivojlanishi va faoliyat ko'rsatish qonuniyatlari haqidagi fan, ijtimoiy munosabatlar jamiyat va odamlar, jamoalar, jamoalar va shaxslar o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik va o'zaro ta'sir mexanizmi sifatida ta'rif berilgan.⁷

"Sotsiologiyaga kirish" kitobida sotsiologiya ijtimoiy jamoalar, ularning genezisi, o'zaro ta'siri va rivojlanish tendentsiyalariga e'tibor qaratuvchi fan ekanligi qayd etilgan.⁸ Ta'riflarning har biri oqilona donaga ega. Aksariyat olimlar sotsiologiyaning predmeti jamiyat yoki muayyan ijtimoiy hodisalar ekanligiga ishonishadi. Biroq, bu erda e'tiroz bildirish mumkin. Ijtimoiy hodisalarni nafaqat sotsiologiya, balki boshqa bir qator fanlar – huquq nazariyasi, siyosiy iqtisod, tarix, psixologiya, falsafa va boshqalar ham o'rganadi. Sotsiologiya maxsus fanlardan farqli o'laroq u yoki bu ijtimoiy hodisani o'rganmaydi. Ijtimoiy hodisalarning individual maxsus tomonlari yoki qatorlari, lekin ularning hech biri tomonidan o'rganilmagan eng umumiy umumiy xususiyatlarini o'rganadi. Binobarin, sotsiologiya ijtimoiy hodisalarning umumiy xususiyatlari va asosiy qonuniyatlari haqidagi fandir.

⁶ Levada Yu.A. Socialnaya struktura i socialnye gruppi. Lekcii po sociologii. M., 1999.

⁷ Aron, R. Sotsiologik fikrning rivojlanish bosqichlari / R. Aron; jami ed. va so'zboshi P. S. Gurevich. - M.: Taraqqiyot - Siyosat, 1992. - 608 b

⁸ Weber, M. Iqtisodiyot va jamiyat: Sotsiologiyani tushunish bo'yicha insholar: 4 jildda / Maks Weber; [tarjima. nemis tili bilan]; komp., jami. ed. va oldingi. L. G. Ionina. - M.: nashriyot uyi. Oliy Iqtisodiyot maktabi uyi, 2016. - T. I. Sotsiologiya. - 445 s.

Zamonaviy sotsiologiyaning vazifalari. Sotsiologiya mustaqil bilim sohasi sifatida ijtimoiy fanga xos bo'lgan barcha funktsiyalarni amalga oshiradi: nazariy-kognitiv, tanqidiy, tavsifiy, prognostik, transformativ, informatsion, dunyoqarash. Umuman olganda, gumanitar fanlarning funktsiyalari odatda ikki guruhga bo'linadi: gnoseologik, ya'ni kognitiv va ijtimoiy.

Sotsiologiyaning gnoseologik funktsiyalari ijtimoiy hayotning ayrim tomonlarini eng to'liq va aniq bilishda namoyon bo'ladi. Ijtimoiy funktsiyalar ularni optimallashtirish usullari va vositalarini ochib beradi. Funktsiyalar mavjud va faqat o'zaro bog'liqlik va o'zaro ta'sirda ishlaydi.

Sotsiologiya nafaqat dunyoni tushunadi, balki insonga unga o'z tuzatishlarini kiritish imkonini beradi. Ammo inson jamiyatni o'zgartirishning o'z-o'zidan maqsad emasligini doimo yodda tutishi kerak. O'zgarishlar esa odamlarning ehtiyojlari va qadriyatlariga mos keladigan va jamiyat va odamlarning farovonligini oshirishga olib kelgandagina kerak bo'ladi. Sotsiologlar tomonidan qabul qilingan ijtimoiy ma'lumotlar qanchalik yaxshi bo'lmasin, u avtomatik ravishda qarorlar, tavsiyalar yoki prognozlarga aylanmaydi. Sotsiologiyaning kognitiv funktsiyasi prognozlar va transformativ funktsiyalarda davom etadi.

Sotsiologiyaning prognostik vazifasi ijtimoiy prognozlar berishdir. Odatda, sotsiologik tadqiqotlar o'rganilayotgan ob'ektning qisqa muddatli yoki uzoq muddatli prognozini shakllantirish bilan yakunlanadi. Qisqa muddatli prognoz ijtimoiy hodisa rivojlanishining aniqlangan tendentsiyasiga, shuningdek bashorat qilingan ob'ektga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatadigan omilni aniqlashda qayd etilgan naqshga asoslanadi. Bunday omilning ochilishi ilmiy tadqiqotning murakkab turi hisoblanadi. Shuning uchun sotsiologik amaliyotda qisqa muddatli prognozlar ko'proq qo'llaniladi.⁹ Sotsiologiyaning transformativ funktsiyasining mohiyati shundan iboratki, sotsiologning xulosalari, tavsiyalari, takliflari, uning ijtimoiy subyekt holatiga bergan bahosi muayyan qarorlarni ishlab chiqish va qabul qilish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Yirik muhandislik loyihalarini amalga oshirish uchun nafaqat texnik-iqtisodiy asoslash, balki ijtimoiy-iqtisodiy asoslash ham zarurligi allaqachon hammaga ayon. Bu yerda jarayonlar aqlga keladi.

Lekin sotsiologiya faqat fan, uning vazifasi amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Sotsiologiyaning axborot funktsiyasi tadqiqot natijasida olingan ma'lumotlarni to'plash, tizimlashtirish va jamlashni ifodalaydi. Sotsiologik axborot ijtimoiy axborotning eng operativ turi hisoblanadi. Yirik sotsiologik markazlarda u kompyuter xotirasida jamlangan. Undan sotsiologlar va tadqiqot olib borilgan saytlarning menejrlari foydalanishlari mumkin. Davlat va boshqa ma'muriy-xo'jalik muassasalari axborotni belgilangan tartibda oladi.

Sotsiologiyaning dunyoqarash funktsiyasi shundan kelib chiqadiki, u jamiyatning ijtimoiy-siyosiy hayotida ob'ektiv ishtirok etadi va o'z tadqiqoti orqali jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'shadi. Sotsiologiyaning dunyoqarash funktsiyasi haqiqatan ham to'g'ri tasdiqlangan miqdoriy ma'lumotlardan, zamonaviy odamni har qanday narsaga ishonitirishga qodir bo'lgan faktlardan foydalanishda ifodalanadi. Axir, mafkura nima? Bu ijtimoiy ong darajalaridan biri, ijtimoiy qatlam yoki ijtimoiy jamoaning manfaatlari va dunyoqarashini ifodalovchi g'oyalar tizimi. Tarix shuni ko'rsatadiki, aksariyat ijtimoiy inqiloblar, islohotlar va qayta qurishlar, o'zgarishlarda aynan u yoki bu turdagi sotsiologik tushunchalar ijtimoiy taraqqiyotning yetakchisi bo'lgan.

---

⁹ Weber M. Iqtisodiyot va jamiyat: sharhlovchi sotsiologiyaning konspekti. Berkeley, Kaliforniya universiteti matbuoti, 1978. 1469 p

1688 yilgi inqilobda Jon Lokkning sotsiologik qarashlari muhim rol o'ynadi. Angliyada liberal-demokratik tuzum o'rnatilishi davrida Fransua Volter, Jan-Jak Russo va boshqa qomusiy olimlarning asarlari Fransiyada o'zgartiruvchi rol o'ynadi va hokazo. Irqchilik mafkurasi fashistlar qo'zg'oloni va Germaniyadagi Uchinchi Reyxning asosiga aylandi. Demak, sotsiologiyaning asosiy funksiyalari nafaqat vazifalarni, balki sotsiologiyaning ijtimoiy fanlar tizimidagi o'rini ham belgilaydi.

Zamonaviy sotsiologik nazariyalar. Zamonaviy dunyoda turli xil maxsus sotsiologik nazariyalar mavjud. Ularning rivojlanishi g'oyasi va atamaning o'zi amerikalik sotsiolog Robert Mertonga tegishli. Ammo nazariyalar ancha oldin paydo bo'lgan. Ular sotsiologiya klassiklari Maks Veber, Emil Dyurkgeym va boshqalarning asarlarida bayon etilgan. 20-asrda maxsus sotsiologik nazariyalarning rivojlanishi eng yirik sotsiologlar Karl Mangeym, Teodor Adorno, Talkott Parsons, Pol Lazarsfeldlarning nomlari bilan bog'liq. va boshqalar

Maxsus sotsiologik nazariyalar sotsiologiyada ijtimoiy borliqning maxsus shakllari va sohalarini hamda ijtimoiy ong shakllarining ijtimoiy amalga oshirilishini, ularning faoliyat va rivojlanishning umumiy va ayniqsa, o'ziga xos qonuniyatlarini o'rganuvchi bilimlar tizimidir.

Asosiy vazifasi ijtimoiy jarayon va hodisalarni, ijtimoiy borliq va ijtimoiy ongning shakl va turlarini jamiyat darajasida ko'rib chiqishdan iborat bo'lgan sotsiologik nazariyadan farqli o'laroq, maxsus sotsiologik nazariyalar ularni muayyan ijtimoiy institutlar va tizimlar darajasida ko'rib chiqadi. Har bir sotsiologik nazariya muayyan sohani, ijtimoiy hamjamiyatni yoki ijtimoiy jarayonni umumiy va o'ziga xos bog'lanishlari, xususiyatlari, kelib chiqish shartlari, faoliyat ko'rsatishi va rivojlanishi bilan nisbatan mustaqil tizim sifatida qaraydi.

Muayyan maxsus sotsiologik nazariya har qanday ijtimoiy ob'ektni umumiy ijtimoiy munosabatlar tizimidagi amaldagi ijtimoiy tizimning maxsus ijtimoiy instituti sifatida qaraydi.

Shunday qilib, mehnat mehnat sotsiologiyasi doirasida murakkab ijtimoiy jarayon sifatida qaraladi. Har qanday jamiyatning axloqiy tizimini axloq sotsiologiyasi o'rganadi. Ta'lim tizimining xususiyatlarini ta'lim sotsiologiyasi o'rganadi. Menejment ijtimoiy tizim sifatida boshqaruv sotsiologiyasi va boshqalar tomonidan o'rganiladi

Zamonaviy sotsiologiyada ijtimoiy-psixologik nazariyalarning bir qancha guruhlarini ajratiladi. Birinchidan, inson faoliyatining asosiy shakllari va turlarini (dam olish, mehnat, kundalik hayot va boshqalar sotsiologiyasi) o'rganadigan maxsus sotsiologik nazariyalar.

Ikkinchidan, sotsiologiya va gumanitar fanlar chorrahasida vujudga kelgan maxsus nazariyalar. Bu huquq sotsiologiyasi, iqtisodiy sotsiologiya, siyosat sotsiologiyasi, madaniyat sotsiologiyasi, din sotsiologiyasi va boshqalar. Uchinchidan, jamiyatning ijtimoiy tuzilishini, uning elementlarini va ular o'rtasidagi o'zaro ta'sirni tavsiflovchi nazariyalar. Bular sinflar va ijtimoiy guruhlarining sotsiologik nazariyalari, shahar va qishloq sotsiologiyasi va boshqalar.

To'rtinchidan, ijtimoiy institutlar faoliyatini o'rganuvchi maxsus sotsiologik nazariyalar.

Bu boshqaruv sotsiologiyasi, tashkil etish, oila sotsiologiyasi, ta'lim sotsiologiyasi, fan va boshqalar Beshinchidan, xulq-atvorda og'ish va anomal hodisalar nazariyalari va boshqalar.

Albatta, har qanday maxsus sotsiologik nazariyaning asosiy vazifasi ijtimoiy hodisalar va ijtimoiy tizimning funktsiyalarini o'rganish va tushuntirishdir.

Shunday qilib, XX asr oxiriga kelib sotsiologiya murakkab tuzilgan fanga aylandi.

Undagi asosiy tuzilmalar:

-makrosotsiologiya va mikrosotsiologiya

-umumiy va amaliy sotsiologiya (birinchisi sotsiologiyani fundamental tamoyillarini ishlab chiqish bilan, ikkinchisi aniq dolzarb ijtimoiy muammolarni o'rganish bilan shug'ullanadi);

- nazariy va empirik sotsiologiya, ya'ni nazariy xususiyatga ega bo'lgan masalalarni yoki aniq sotsiologik tadqiqotlarni tashkil etish va o'tkazishning uslubiy va uslubiy muammolari majmuasini hal qiladi;

-sotsiologiyani tarmoqlari (shaxs sotsiologiyasi, ayol sotsiologiyasi, ta'lim sotsiologiyasi, siyosiy sotsiologiya, iqtisodiy sotsiologiya va boshqalar. Sotsiologiyani tarmoqlari soni ko'p va doimiy ravishda o'sib bormoqda);

- sotsiologiyani yo'nalishlari va maktablari, ya'ni. bir xil paradigmalar, o'xshash nazariyalar, umumiy uslubiy va uslubiy ko'rsatmalarga ega bo'lgan hamfikir sotsiologlar uyushmalari. Agar bunday ittifoq aniq fazoviy-vaqtinchalik chegaralari, tan olingan etakchi (yoki bir nechta etakchi) va ko'proq yoki kamroq aniq rasmiylashtirishga ega bo'lsa, u maktab deb ataladi. Sotsiologiyani yo'nalishi yanada amorf, qoida tariqasida, hamfikrlarning xalqaro birlashmasi. Sotsiologiya ko'p bosqichli fan bo'lib, mavhum va konkret shakllar, makro va mikronazariy yondashuvlar, nazariy va empirik bilimlarning birligini ifodalaydi.

Sotsiologiyani tarmoqlari. Ko'pincha tarmoqli sotsiologiyalar uchta asosga ko'ra tiplashtiriladi: a) ijtimoiy hayotning o'rganilayotgan sub'ektlari; b) o'rganilayotgan sub'ektlar faoliyat yuritadigan ijtimoiy hayot sohalari; v) sotsiologiya tarmoqlarining fanlararoligi, boshqa fanlar bilan aloqadorligi.

Ijtimoiy harakat sub'ektlariga ko'ra tarmoq sotsiologiyalari ajratiladi: 1) individlar, 2) oilalar, 3) kichik guruhlar, 4) jamoalar, 5) kasbiy guruhlar, 6) qatlamlar va sinflar, 7) yoshlar (yuvinosotsiologiya), 8) etuk yoshdagi odamlar (akmesotsiologiya), 9) keksa odamlar (gerontosotsiologiya), 10) ayollar (feminotsiologiya), 11) turli jinsdagi odamlarning ijtimoiy xulq-atvor xususiyatlarini o'rganuvchi gender sotsiologiyasi, 12) milliy shaxslar (etnosotsiologiya, 13) tashkilotlar (armiya sotsiologiyasi, oliy ta'lim va hokazo. .p.), 14) siyosiy partiyalar, 15) elektorat, 16) ommaviy axborot vositalari (ommaviy axborot vositalari), 17) aholi punktlari turlari (shahar sotsiologiyasi, qishloq sotsiologiyasi, 18) mamlakat hududlari, 19) jamiyat elitasi, 20) hokimiyat va boshqalar.

Ijtimoiy munosabatlarning yangi sub'ektlari (ishsizlar, tadbirkorlar, ish tashlashlar, ichki ko'chirilganlar, qochqinlar, ommaviy harakatlar, diniy harakatlar va boshqalar) paydo bo'lishi va ularni sotsiologik tahlil qilish zarurati sotsiologiyani yangi tarmoqlari yoki bo'linishini oldindan belgilab beradi. ushbu tarmoqlarni kichik tarmoqlarga ajratadi.

Ikkinchi tipologiyaga ko'ra quyidagi tarmoq sotsiologiyalari ajratiladi: 1) mehnat, 2) bo'sh vaqt, 3) kundalik hayot, 4) boshqaruv, 5) sanoat, 6) qishloq xo'jaligi (qishloq xo'jaligi sotsiologiyasi), 7) harbiy, 8) fan, 9) ta'lim, 10) ta'lim (shu jumladan, ta'lim sotsiologiyasi), 11) axloq, 12) huquq, 13) din, 14) moda, 15) sport, 16) san'at, 17) adabiyot, 18) tibbiyot va sog'liqni saqlash, 19) reklama, 20) kino, 21) deviant xulq (jumladan, jinoyat sotsiologiyasi), 22) turmush tarzi, 23) jamoatchilik fikri, 24) ijtimoiy ish. Sotsiologiyani rivojlanish istiqbollari. A.O. ta'kidlaganidek. Bo'ronoyevning so'zlariga ko'ra, sotsiologiyada yangi yo'nalish va maktablar allaqachon shakllana boshlagan, yangi yetakchilar yetishib chiqmoqda. Bunga bir qancha omillar yordam beradi: 1) sotsiologiya universitet faniga aylandi, ya'ni. yoshlar u bilan shug'ullan

boshladilar; 2) xorijiy davlatlar bilan intensiv fikr almashuvi mavjud; 3) sotsiologiyaning fan sifatida institutsionallasuvi chuqurlashmoqda.

Inson hayotining barcha jabhalarining globallasuvi, internet, axborot texnologiyalari, genetik injeneriya – zamonaviy sivilizatsiyaning shu va boshqa yutuqlari 21-asrda hukmronlik qiladigan ijtimoiy tashkilotning mutlaqo yangi shakllaridan dalolat beradi. Inson va atrof-muhit o'rtasidagi munosabatlarni ijtimoiy-siyosiy tartibga solishning yangi usullari paydo bo'lmoqda.

Insoniyat jamiyatining umumiy tizimli inqirozi, birinchi navbatda, G'arb tsivilizatsiyasi inqirozi tufayli yuzaga kelgan, u yaratishga qodir bo'lganidan beqiyos ko'proq iste'mol qiladi, sotsiologiyaga mutlaqo yangi talablarni qo'yadi. Hamma joyda hodisalarni tushuntiruvchi fandan yangi ijtimoiy voqelikni yaratuvchi fanga aylanishi kerak, deyishadi. Bundan tashqari, sotsiologiyaning zamonaviy paradigmasi bu rolni anglashdan iborat emas, balki inson rivojlanishining ma'nosi va maqsadining yangi falsafasini o'zlashtirishdan iborat bo'lishi kerak, chunki iste'molchi yondashuvlari ularning to'liq mos kelmasligini aniqladi. Insoniyat xavotirli vaziyatni falsafiy tafakkurning zamonaviy shakllari, umuman ma'naviy madaniyat orqali anglab yetishi, zamonaviy dunyoda ijtimoiy jarayonlarni oqilona boshqarish va tartibga solish fanini puxta egallashi kerak.

Yana shuni ham aytib o'tish kerakki O'zbekiston Respublikasi birinchi prezidenti Islom Abdug'aniyevich Karimov sotsiologiyaga e'tibor qaratib shunday fikrlar aytgan:

‘‘2019/2020 o‘quv yilidan boshlab ‘‘Ijtimoiy fikr’’ markazining buyurtmanomalariga ko‘ra respublikadagi oliy ta‘lim muassasalari talabalari tegishli ta‘lim yo‘nalishlari bo‘yicha ishlab chiqarish amaliyotidan o‘tishi uchun mazkur Markazga muntazam yuborilishini ta‘minlasin;

respublikadagi tegishli oliy ta‘lim muassasalari bilan birgalikda ikki oy muddatda 2019/2020 o‘quv yilidan boshlab sotsiologiya va sotsiologik tadqiqotlar kafedralarini ochish choralari ko‘rilishini ta‘minlasin.

‘‘Ijtimoiy fikr’’ markazi, Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligi, Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi va ‘‘Taraqqiyot strategiyasi’’ markazining O‘zbekiston sotsiologlari assotsiatsiyasini tashkil etish hamda quyidagilarni uning asosiy vazifalari etib belgilash to‘g‘risidagi taklifi qabul qilinsin:

o‘z a‘zolarining huquqlari va qonuniy manfaatlarini ifodalash va himoya qilish;

ilmiy tadqiqotlar, ijtimoiy mezonlar metodologiyasini takomillashtirish bo‘yicha ishlarda, mamlakatimiz sotsiologiya hamjamiyatining intellektual va ilmiy-texnik salohiyatini yuksaltirishda ishtirok etish, shu jumladan ijtimoiy tajribalar o‘tkazish bo‘yicha takliflar kiritish;

O‘zbekistonda va xorijda demografik jarayonlarni o‘rganish va tahlil qilishga ko‘maklashish;

sotsiologlar va boshqa xodimlarning malakasini oshirish;

oliy ta‘lim muassasalarining o‘quv dasturlariga sotsiologiya fanidagi eng yangi yutuqlarni va sotsiologik tadqiqotlar o‘tkazishning innovatsion yondashuvlarini joriy etish bo‘yicha ular bilan hamkorlik qilish;

xalqaro va xorijiy sotsiologlar assotsiatsiyalari bilan hamkorlik qilish, sifatli sotsiologik ishlarni, shu jumladan xorijda o‘tkazish maqsadida konsorsium tashkil etish;

Xalqaro sotsiologlar assotsiatsiyasiga a'zo bo'lish, butunjahon sotsiologik kongresslar va forumlarda ishtirok etish.''.
Xulosa qilib aytganda, ish oxirida biz asosiy xulosalar chiqaramiz.

Hozirgi zamon sotsiologiyasi o'zining predmeti va rolini turlicha tushuntirib, sotsiologiya nima degan savolga turlicha javob beradigan ko'plab oqimlar va ilmiy maktablardan iborat.

Sotsiologiya - ijtimoiy jamoalarning shakllanishi, rivojlanishi va faoliyati, ijtimoiy jarayonlar va jamoalar o'rtasidagi, jamoalar va shaxslar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlar haqidagi fan, jamiyat va ijtimoiy munosabatlar haqidagi fan. Zamonaviy dunyoda turli xil maxsus sotsiologik nazariyalar mavjud. Albatta, sotsiologik bilimlarning obyekti jamiyatdir.

Ammo nafaqat jamiyat, balki bilish jarayoni yo'naltirilgan ijtimoiy voqelikning sohasi: ijtimoiy institutlar, ijtimoiy jamoalar, qatlamlar va guruhlar, ijtimoiy jarayonlar, ijtimoiy munosabatlar va boshqalar.¹⁰

REFERENCES

1. Belanovskiy S.A. Metod fokus-grupp. -M.: Magistr, 1996
2. Bondarenko A.G. Sociologicheskoe issledovanie: metodika oprosa. -Volgograd: Politehnik, 2006
3. Istoriya sociologicheskix ucheniy: Drevniy Vostok. M., 1950. B. 230.
4. Kak provesti sociologicheskoe issledovanie / Red. M.K. Gorshkov, F.E. Sheregi. -M., 1990.
5. Kravchenko A.I. Sociologiya. -M.: «PERSE-Logos», 2006.
6. Levada Yu.A. Socialnaya struktura i socialnye gruppy. Lekcii po sociologii. M., 1999.
7. Aron, R. Sotsiologik fikrning rivojlanish bosqichlari / R. Aron; jami ed. va so'zboshi P. S. Gurevich. - M.: Taraqqiyot - Siyosat, 1992. - 608 b
8. Weber, M. Iqtisodiyot va jamiyat: Sotsiologiyani tushunish bo'yicha insholar: 4 jildda / Maks Weber; [tarjima. nemis tili bilan]; komp., jami. ed. va oldingi. L. G. Ionina. - M .: nashriyot uyi. Oliy Iqtisodiyot maktabi uyi, 2016. - T. I. Sotsiologiya. - 445 s.
9. Weber M. Iqtisodiyot va jamiyat: sharhlovchi sotsiologiyaning konspekti. Berkeley, Kaliforniya universiteti matbuoti, 1978. 1469 p
10. <https://lex.uz> sayti

---

¹⁰ <https://lex.uz> sayti